

D'Aqualata a Igualada: evolució d'un topònim

Bernat Roca Pascual

Nota: L'origen d'aquest article es troba en la xerrada «D'Aqualata a Igualada: evolució d'un topònim», que vaig realitzar al Museu Comarcal de la Pell el 15 d'octubre de 2010 arran d'una proposta de l'historiador Pere Pascual i Domènech.

Aprofito per agrair al C.E.C.I. el seu interès per publicar aquesta incursió en el camp de la filologia, que obre, al meu parer, noves i interessants perspectives per tal d'esbrinar l'evolució del nostre topònim, ja que les explicacions oficials o són inexistentes o poc satisfactòries. No és, ni molt menys, aquest text, la darrera paraula, sinó que espera ser la primera pedra per a un estudi més profund sobre la toponímia d'Igualada i la seva comarca, ja que ben segur que hi hauria moltes sorpreses a descobrir.

El nom d'aquesta xerrada estava inspirat en el títol del llibre que van publicar l'any 2007 l'arxivera Marta Vives i Sabaté i la bibliotecària M. Teresa Miret (directores de l'arxiu i la biblioteca d'Igualada respectivament). És de justícia comentar-ho.

INTRODUCCIÓ

El principi de Cuvier es basa en la creença que és possible reconstruir tot un organisme a partir d'una sola de les seves parts. D'altra banda, Albert Turull, secretari general de la Societat d'Onomàstica, creu que la toponímia, més enllà d'una disciplina científica relacionada amb els noms dels llocs, és, en definitiva, una oportunitat per viatjar per la història, els costums, la geografia, una oportunitat per a reconstruir un món perdut. Totalment d'acord amb aquestes afirmacions, l'article vol ser un viatge per la història d'Igualada; del poble que va ser, i que ara és ciutat; d'una gent i d'uns noms que, com nosaltres, van viure-hi i que han estat devorats, com ho serem nosaltres, per la voracitat de Cronos.

D'AQUALATA A IGUALADA: ESTAT DE LA QÜESTIÓ

En el camp de la toponímia catalana, no es pot escriure gairebé res sense citar d'entrada Joan Coromines (un autèntic gegant de la cultura catalana, un homenot dels que esmentava Josep Pla). Coromines explica a la seva obra *Onomasticon Cataloniae* que Igualada deriva d'*Aqualata*, que en llatí significa 'aigua' o 'riu ample o escampat'. L'insigne Joan Segura ens apunta, en la seva excel·lent i centenària *Història d'Igualada*, que Aqualata era, amb tota certesa, la part del riu *Anolia* que s'eixamplava en el tram que correspondria a la zona on hi ha el Rec, i que jo situaria a partir de la Roixel·la, o potser en el punt en què la riera de l'Espelt desemboca al riu Anoia fins a Vilanova, més o menys.¹

És a dir, que *Aqualata* encara no designava el nom de la comunitat rural que vivia en aquella època a la zona, sinó un tram del riu que separava els dominis de dos dels castells principals de la que més endavant serà coneguda com a Conca d'Òdena: el castell de Montbui i el d'Òdena, del qual eren súbdits els habitants de les masies i petites propietats que hi havia pels voltants del riu.

Segons un altre document aportat per Joan Segura, l'any 1059 es produeix la consagració de l'església de Santa Maria d'*Aqualada*, la qual cosa demostra que el poblament anava en augment i que la gent tenia necessitat d'una església de proximitat per estalviar-se d'anar a l'església de Sant Pere al Castell d'Òdena, molt més llunyana i en el cor dels dominis del senyor d'Òdena. Tenint en compte la relació, plena de desavinences, entre els pagesos i els senyors feudals del llinatge dels Òdena, no és d'estranyar aquest fet.

Alguns dels noms dels pagesos que surten en els documents d'aquesta època són avui introbables en les nostres escoles: Seniofred, Llop, Erall Guadall, Mager, Em, Bonadona, etc. D'altres, en canvi, encara es mantenen: Jofre, Guillem, Berenguer, Otger... La qual cosa diu molt sobre la continuïtat de la nostra cultura. Cal dir que tots els documents primigenis de la història d'Igualada estan signats l'any de regnat dels reis de França, dels carolíngis. Catalunya és o va ser carolíngia.

La segona consagració de l'església de Santa Maria l'any 1087, vint-i-vuit anys després de la seva primera consagració, ens planteja una pregunta. Quin era el motiu d'aquesta nova consagració? Joan Segura afirma, i no

1. Joan Segura cita una butlla del papa Joan XIX de l'any 1008 en la qual es parla d'una «*cellam Sancte Marie, qui est iuxta Aqualata*», que dona a entendre que la cel·la o capella de Santa Maria era a prop d'Aqualata.

podem estar-hi en desacord, que potser fou reconstruïda ja fos per engrandiment o bé perquè fou destruïda per alguna ràtzia, ja fos musulmana o cristiana (en aquell temps esclata la lluita intestina a causa de la mort de Ramon Berenguer II) o per causes fortuïtes.

En tot cas, és clar que l'any 1098 una butlla d'Urbà II, el papa que va convocar la primera croada contra Jerusalem, cita l'església de Santa Maria d'*Aqualata*.

EL RIU DE LA VIDA: DESAVINENCES I ACORDS

L'aigua és la font de la vida, i el riu i la terra que cultivaven era la riquesa d'aquella gent que vivia en el que era, encara, un dispers poblament rural al voltant d'una església consagrada a Santa Maria, en la qual trobaven aixopluc espiritual i també material en cas de cavalcades i hostilitats feudals. També es parla sovint d'una força o mota al voltant de l'església. Tanmateix, no tot foren topades entre la noblesa i la pagesia. Tenim un document que ens ha arribat del treball de la investigadora sevillana M^a del Carmen Álvarez Márquez, del 12 de desembre de l'any 1185, en el qual Guillem i Gueraula, vescomtes de Cardona, donen a Joan Ferrer, també a la seva esposa Suriana i a tota la seva descendència, el domini directe d'uns molins i un mas situats «*in ipso riuo de Aqualata, in prenominato loco Po-dio Morelli*».²

És evident que el riu separa dos territoris, però l'aigua del riu es pot agafar de cadascuna de les ribes del riu. Qui n'és el propietari? Les disputes per l'ús de l'aigua van portar Bernat de Montbui a querellar-se, l'any 1205, contra el Monestir de Sant Cugat, que senyorejaven aquestes terres amb el senyor d'Òdena. Sembla que els homes d'armes del senyor de Montbui destorbaven la presa d'aigua de la resclosa del dit Joan Ferrer i del mas d'en Venrell (Vendrell).

A mercès de la intervenció de Saurina de Claramunt, una enigmàtica i poderosa dama del segle XIII amb un nom carregat de simbolisme, la disputa serà favorable al monestir de Sant Cugat, i per tant als habitants de d'*Agualada* (nom catalanitzat que apareix paral·lelament al llatí).³ Igualada, a poc a poc, comença a caminar cap a la independència de la senyoria

2. Maria del Carmen ÁLVAREZ MÁRQUEZ: *La Baronía de la Conca d'Òdena*, Barcelona, Fundació Noguera, p. 89.

3. El saurí és la persona amb la capacitat i l'ofici adequats per trobar l'aigua i els pous subterranis. És un cognom actualment molt estès en zones del País Valencià.

feudal dels Òdena, que no arribarà fins a mitjan segle XIII, concretament als anys 1233 (en què el monestir cedeix part dels seus drets al rei Jaume I, i el 1240, quan Ramon Guillem d'Òdena va renunciar als seus drets sobre *Aqualata*. Igualada anava camí de ser vila. La fi dels Òdena, amb la dramàtica mort de Ramon Guillem II d'Òdena, que fou condemnat a ésser llançat al mar per Pere II el Gran, va estroncar el llinatge més poderós de la Conca, però va facilitar l'emancipació d'Igualada de les urpes feudals.

L'EXPLICACIÓ DE JOAN COROMINES

Tornant a la toponímia, Joan Coromines ens explica que es produí l'evolució del llatí *Aqualata* a *Agualada* en català i posteriorment Aigualada, i que després hom entengué popularment Aigualada com «a Igualada» i que això provocà la mutilació de la a i per tant la forma definitiva Igualada.⁴ Sense poder descartar-ho categòricament, no estic massa d'acord amb aquesta opció. El mateix Joan Coromines explica que l'evolució d'*aqua* a aigua presenta una *i* inesperada per tot el català i en l'occità, fenomen que no està explicat satisfactòriament.⁵ Segons Joan Coromines, aquest es produeix en els primers documents a partir de 1204: «*tolre son vi e dar-li aygua*» o «*aiga*», que apareix en *Lo Somni* de Bernat Metge ja a finals del segle XIV. El mateix Coromines afirma que en català hi ha dues variants [áigwə] i [áigə]. La segona forma és la usada a Igualada, entre d'altres llocs. En canvi, la forma [áigwə] és present a Lleida, l'Alt Aragó (arriba molt enllà) i també a zones del País Valencià. Coromines arriba a parlar del mot aigua com una solució de compromís entre el mossàrab i el català. D'altra banda, en català el mot Aigualada significa «una rosada nocturna» a les zones de Berga, Andorra i a la Vall d'Aran.

A Galícia hi ha un poble que es deia *Aqualata* i que va evolucionar cap a *Agolada* i *Golada* (que segons els galleguistes ve de gorja), forma exacta que tenim entre els nostres documents i que no va mutar com ha fet la nostra. A Aquitània també hi ha una *Gualada* en occità (*Goualade* en francès) També a Portugal, a Coïmbra hi ha un topònim semblant que prové del llatí *Aqualata*.

4. Joan COROMINES: *Onomasticon Cataloniae*, vol. 4 (D-J), Barcelona, Curial, La Caixa, 1989.

5. Joan COROMINES: *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, vol. I (A-BI), Barcelona, Curial, La Caixa, 1980.

EVOLUCIÓ DIACRÒNICA D'UN TOPÒNIM: AGUALADA

El topònim llatí es va mantenir durant segles en la documentació oficial, però ràpidament va aparèixer la forma catalana *Agualada*, que s'ha trobat amb grafies molt diverses en la documentació. Sobre la forma catalana d'*Aqualata*, en tenim mostres molt diferents:

D'una banda, tenim un document del 22 de juny de 1267 en el qual Pere Arboç, jutge, dicta sentència per l'assassinat d'un home de nom Colibert en el terme d'Òdena.⁶ El document, en llatí, té fragments en català corresponents a les declaracions dels testimonis. Un d'ells és en Guillem Saltzina, que «iura e dix que·l uespre que·n Colibert morí que·l d'en Guillem Sestoses en Terme ab altres eren a Agualada [...] al foscant e anarense'n ues lo castel d'Odena ab armes.»⁷

També trobem documentada la presència de jueus a la ciutat ja des de 1282 (Mosse Davit, jueu d'*Agualada*, a qui Gerdal de l'Holm i sa filla Maria deuen 29 sous de Barcelona), gairebé sempre lligats a documents de tipus econòmic (eren els grans prestamistes de l'edat mitjana). Durant el segle XIV hi hagué una petita comunitat de jueus a Igualada, però, segons Joan Segura, que no dedica paraules afectuoses als fills del poble d'Israel, mai formaren call o Aljama, i depenien de les de Barcelona o Vilafranca. Sí que hi tingueren una sinagoga on es dedicaven a llurs tasques religioses i educatives. Cal tenir en compte que el poble jueu fou perseguit al llarg de l'edat mitjana i que el Call de Barcelona fou assaltat en nombroses ocasions, fins a la definitiva expulsió de 1492.

D'altra banda, en el document importantíssim de 1381, en què el rei Pere III atorga a la vila el privilegi del carreratge, la vila d'*Agualada* serà carrer de Barcelona i tindrà els seus drets i privilegis.

Aquest moment lliga Igualada a Barcelona, de forma que les antigues dependències cap al Penedès o a Cervera aniran desapareixent, i Igualada començarà a forjar-se un *hinterland* propi a càrrecs dels Cardona, que en aquells temps són els amos i senyors de la Conca d'Òdena.

6. Maria del Carmen ÁLVAREZ MÁRQUEZ: *La Baronia de la Conca d'Òdena*, Barcelona, Fundació Noguera, p. 223.

7. Les notícies sobre violències feudals són habituals entre els documents que tenim d'aquell temps. Eren temps difícils, d'escassetat i crisis cícliques. D'altra banda, com adverteix la Dra. Teresa Vinyoles, el document jurídic ens mostra a vegades l'excepcionalitat del moment, el cas aïllat. No podem pensar que la vida medieval era només això.

LA DISPERSIÓ ORTOGRÀFICA DEL SEGLE XV: MOMENTS DE CANVI

En gran part dels documents del segle XIV (almenys en els que jo he consultat) *Agualada* apareix en la seva forma catalana medieval. Durant el segle XV la cosa canvia i apareixen noves variacions de la tradicional *Agualada*. La disputa entre el català (llengua parlada) i el llatí (llengua culta) es manté en la documentació, tot i que el català ja hi és una llengua emprada amb normalitat en la documentació. Aquest és un aspecte interessant, perquè el guanyador en la disputa no serà ni el llatí ni el català sinó, a la llarga el castellà, que serà l'única llengua oficial en poc més de tres-cents anys. Però aquesta ja és un altra història.

Al segle XIV passa un fet de gran transcendència per a Igualada i la Corona d'Aragó: la fi del casal de Barcelona. Amb la mort de Martí I l'Humà, el 1410, s'esgota el llinatge reial català (el 1409 havia mort el seu fill Martí el jove, a Sicília) i el Compromís de Casp de 1412 encimbella a Ferran I d'Antequera com a nou rei de la Corona d'Aragó. Com segurament sap el lector, el rei Ferran va morir a Igualada el 1416, només 4 anys després de ser escollit rei.⁸

D'aquest temps tenim documents magnífics, perquè ens mostren un procés de divergència en l'escriptura del topònim de la nostra ciutat:

D'una banda tenim una carta del 17 de març de 1416 (estant el rei Ferran malalt de mort a la ciutat) on, a la capçalera del document, apareix en llatí *Ville Aqualate* i en la carta apareix la forma *Ayqualada*.⁹ De l'altra, una carta del 23 de març de 1416 en la qual el príncep Alfons (el futur Alfons el Magnànim) escriu a la seva dona Maria (la qual deixarà com a reina regent quan se'n va a Nàpols per no tornar mai més) i cita la vila d'*Agolada*.¹⁰

Tenim també una carta (treballada per Joan Segura) en la qual els consellers de la Universitat, el 1463 (en plena guerra civil catalana), insten a la defensa i s'hi dóna compte de les torres de defensa (exactament 36) que hi havia a la vila: «*Los honorables consellers de la vila de Agualada per ordi-nació feta en lo consell general*».

Per demostrar la diversitat present en la documentació del segle XV

8. Recomano al lector la lectura de la documentació treballada per Soldevila i Mn. Joan Segura. Poques vegades la història sembla desfilar davant els nostres ulls com si estigués passant en present com en aquells documents.

9. Carlos LÓPEZ RODRÍGUEZ: *Epistolari de Ferran I d'Antequera amb els infants d'Aragó i la reina Elionor (1413-1416)*, València, Universitat de València, 2004.

10. *Op. cit.*

tenim un altre document, trobat al lligall 246 de l'A.C.A. d'un dels volums dels Jerònims, referit a un procés sobre la venda i el procés sobre el castell de Tous, en el qual es diu: «crida publicada en lo dit castell de Tous e per les plasses de la Vila de Gualada».

UN CAS SINGULAR: YGUALADA A LES FONTS ARAGONESES

I encara més: tenim un document excepcional. A la pàgina 26, al començament del capítol XV de la *Crònica incompleta del reinado de Fernando I de Aragón*, que és un manuscrit incomplet trobat al monestir de la Cogullada, descobert el 1969 per Oliván Baile i estudiat per Luis Vela Gormedino.¹¹ Ens hi diu: «pasadas todas las cosas sobredichas de la manera que avemos contado, estando el rey en la villa de Ygualada y la mayor parte de los grandes y caballeros de estos reynos, con otra mucha gente de guerra (sabado, a dos de agosto del año de MCCCCXIII)». La menció d'*Ygualada* en la seva forma exacta a l'actual (per bé que amb Y grega i no la I llatina a què estem acostumats) no pot deixar de sorprendre'ns. El text s'ha datat de mitjan segle xv i és una traducció del llatí a l'aragonès.

Podem comprovar que som davant una època diferent: hi ha més gent que escriu i com que no hi ha una normativa apareixen formes diferents per a una mateixa paraula. La idea és la mateixa, la ciutat d'Igualada, però amb noms diversos. El nom no fa la cosa, però és un detall interessant. També són interessants altres documents de mitjan segle xv on apareixen prohibicions contra els vestits curts que s'han posat de moda, diatribes sobre les concubines i esclaves que fan tasques indecoroses o són acusades de fer-les, prohibicions de jocs de daus... Són temps de molta moral i poca ètica, si fa ho no fa com avui mateix.

D'AQUALATA A IGUALADA: ARAGONESISME, OCCITANITZACIÓ O EVOLUCIÓ PRÒPIA

Durant el segle XVI el topònim *Agualada* es manté en la documentació i també en llatí *villa Aqualate*. Així doncs, quan va passar a anomenar-se Igualada? Al final del segle XVIII ja sabem segur que es deia Igualada, i

11. LUIS VELA GORMEDINO (ed.): *Crònica incompleta del reinado de Fernando I de Aragón*, Saragossa, Anubar, 1985.

també al segle XIX, tot i que millor dit *Ygualada* en els temps decimonònics, ja que la *I* llatina s'alternava sovint amb la *Y* grega.¹² En una fotografia del 1882 hi ha un grup de teixidores de Carme empresonades a la «carcel del partido de Ygualada».¹³ Tenim un document en català de 1704 en què, sembla, apareix ja Igualada, tot i que a partir de 1714 i per raons òbvies el castellà comença a dominar (sense ser exclusiu) en la documentació.¹⁴ Sabem que de 1630 a 1700 (període de guerres, entre les quals la terrible Guerra dels Segadors) hi ha molta informació perduda, i Mn. Joan Segura no en parla perquè no en té gaires dades. Caldria mirar d'altres fonts. En tot cas sabem que el 1602 la vila encara es diu *Agualada* i el 1700 la població ja es diu Igualada. Així doncs quan va produir-se el canvi d'*Agualada* a Igualada?

Sabem que el 1643 s'imprimeixen les Cobles a honor de la figura del Sant Christo de Igualada i que en l'*Atlas Maior* de Jean Blaeu, obra mestra de la cartografia holandesa del Barroc, publicat durant 1662-1665, apareix Igualada.¹⁵ Aquesta obra és la referència mundial del moment i segueix les directrius general de la cartografia de l'època. La toponímia valenciana apareix ja en alguns casos castellanitzada (Alicante ja apareix així, per exemple). El canvi era ja irreversible. Cal recordar que Holanda havia estat sota sobirania dels Habsburg.

El període de canvi caldria situar-lo, doncs, durant la primera meitat del segle XVII, període que en la història de la llengua catalana està considerat de castellanització de la llengua i d'una certa decadència. Un fenomen endogen i voluntari, no pas forçat, com serà més endavant. En són un clar exemple els darrers documents que citaré, extrets del magnífic llibre publicat recentment Xavier Jorba i Serra.¹⁶

D'una banda tenim un cas de suposada bruixeria de 1607, data més entrada en el segle XVII, en el qual Jerònima Fàbregues (Na Pagesa) és acusada de fetillera. La filla de la dona explica que «los de la vila de Agualada non volien comprar per so que diuen que ma mara seria bruixa».¹⁷ De l'altra, les cartes de Jaume Roca i Perpinyà, hereu del mas Roca de la Pedrissa (Òdena), al seu germà, canonge de Vic, Jacint Roca i Perpinyà. Cito textualment: «Per lo organista de Igualada». I en un altre fragment apareix la frase

12. Mª Teresa MIRET I SOLÉ, Marta VIVES I SABATÉ: *D'Aqualada a IGD*, Igualada, Consell Comarcal de l'Anoia, Generalitat de Catalunya, 2007, p. 68.

13. *Op. cit.* p.91.

14. *Op. cit.*, p. 64.

15. Jean BLAEU, 1665: *Atlas Maior*, Madrid, Ed. Taschen 2005.

16. XAVIER JORBA I SERRA: *ODENA, segles XVI i XVII*, Barcelona, Parnass Edicions, 2011.

17. *Op. cit.*, p. 385.

següent: «lo nostre sen pora tornar a Ygualada».¹⁸ Tot el document presenta uns castellanismes evidents. I la grafia doble demostra que tornem a ser davant un moment de divergència ortogràfica.

Aquests dos documents ens permeten acotar encara més el període 1607-1635; seria el període en què el topònim *Agualada* es dilueix i passa a introduir-se Igualada. Massa poc temps per allò que deia J. Coromines de l'*Aigualada* que passa a ser Igualada. I més quan l'*Aigualada* no es veu per enlloc en la documentació de l'època. Tot plegat, molt senzill, segurament massa simplificador.

CONCLUSIONS

Com a conclusions de tot el que hem exposat, crec que caldria un estudi filològic a fons i que tingués en compte més documentació —*de singularibus non est scientia*—, però és bastant clar que som davant d'un fenomen més complicat els que el que Joan Coromines havia suposat per al cas igualadí. Caldria que els lingüistes es possessin a excavar, no sols en l'estudi de la toponímia, sinó també en l'estudi de l'evolució del català d'Igualada i comarca. La història de la llengua és un camp d'estudi més interessant del que en un primer moment podria semblar.

Penso que som davant de tres possibilitats d'evolució del topònim. D'una banda, i lligant-ho amb l'evolució del mot *aigua*, davant d'una occitanització de la parla per la gran immigració francesa de meitat del segle XVI i començament del XVII (fenomen que caldria estudiar a partir de documentació no oficial); o bé davant d'un aragonesisme que, o per substitució o per hibridació (l'aragonès no era tan diferent del català) va desplaçar el topònim medieval català *Agualada* o *Agolada*. És remarcable que, de totes les formes del mot que hem trobat, la més semblant a la forma actual sigui la forma aragonesa de mitjan segle XV. És una dada que es fa difícil menystenir. Aquest topònim, en part potser per causa de l'atzarosa mort de Ferran d'Antequera a la nostra ciutat (fet que va fer aparèixer el nom de la ciutat en moltes cròniques de l'àmbit hispànic i va crear una tradició del nostre mot en aquestes llengües), va ser el que va quallar en la documentació oficial i eclesiàstica i a la llarga va substituir el topònim emprat per la població en l'ús espontani. En un procés de dalt cap a baix de substitució durant el segle XVII i XVIII. Hi cabria una tercera opció, però, que no fos cap de les altres dues. Caldria buscar-la.

18. *Op. cit.*, p. 621 i p. 623 respectivament.

En tot cas, estem davant d'un procés biològic evolutiu clàssic. La natura treballa amb aquests processos alternants de divergència i convergència de formes i espècies. Darwinisme lingüístic? Tampoc cal exagerar ni encetar cap qüestió de noms, que ja han estat prou estèrils per al país. Simplement cal estudiar les coses i veure-les en la seva justa mesura. D'altra banda, sabem que la memòria, com diu Eduard Punset, és selectiva i a vegades ens enganya. Sempre és per raons de supervivència. Darwin planeja altre cop damunt nostre.

Finalment, em vull acomiadar del lector amb unes paraules que l'allunyin de les aspres qüestions filològiques i ens retrobin amb la idea d'Albert Turull citada anteriorment: la filologia com a eina, sovint lúdica, per a recobrar la memòria perduda. Hem parlat de nobles sovint rapaços i violents que van senyorejar la conca, el poder dels quals va anar declinant; de jueus que van viure als nostres carrers, que foren víctimes de la intolerància i el fanatisme, una violència que encara avui no hem desterrat del món i que sembla que va a més i que ens acompanyarà fins al nostre crepuscle com a espècie. La història sempre es repeteix, no n'aprenem. Hem vist com Igualada i la comarca van ser refugi de gent que abandonava la seva terra per venir aquí a buscar un futur, de dones perseguides, de guerres, i de la mort del rei Ferran d'Antequera, destí inevitable de tot ésser humà. Drames vells que són dramats d'avui. Machado deia que la pàtria no és la terra que es trepitja sinó la terra que es treballa. La història d'Igualada és la d'una terra en la qual uns homes i unes dones es van establir i van progressar-hi, enmig de circumstàncies a vegades poc favorables, i ens permet copsar els vicis i les virtuts que sempre han existit. La història no és res més que el mirall on es reflecteixen els actes dels homes.